

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu

KİVDF

Layihənin istiqaməti:
"İctimai və dövlət maraqları"

Əvvəli ötən sayımızda

Nəticə olaraq deyə bilərik ki, **Ə.B.Topçubaşovun redaktorluq etdiyi dövrdə "Kaspi" qəzeti siyasi məsələlərə qarışmadan, siyasi hadisələri düzgün şərh etməyi, oxucularını məlumatlandırmağı, əhalinin məişət və sosial yüklü problemlərini işıqlandırmağı, Azərbaycançılıq ideyasını vətən, torpaq, bayraq düşüncəsini xalqa aşılamağı bacardı.**

Sevindirici haldır ki, böyük fasilədən sonra Azərbaycan xalqının həyatında böyük rol oynayan, gözünün açılmasında, qəflət yuxusundan oyanmasında xidmətləri olan Həsən bəy Zərdabinin təhsil, maarif, mədəniyyət, səhiyyə sahələrinə dair yazdığı fikirlərini layiqincə davam etdirən "Kaspi" qəzeti 1999-cu ildən öz fəaliyyətini yenidən bərpa etdi. Rusdilli nəşrlərin arasında "Kaspi" qəzeti ilə yanaşı, ictimai-siyasi qəzet olan "Baku" qəzeti ermənilər tərəfindən nəşr edilirdi. Qəzet 1902-ci il oktyabrın 18-dən çıxmaya başladı. Qəzetin redaktoru V.A.Arutçev, naşiri A.N.Lavrov idi. Lakin qəzetin sahibi neft maqnatı K.Xatışov idi. Qəzetin məqsəd və vəzifəsi haqqında Bakı Mətbuat İşləri Üzrə Baş İdarəyə təqdim edilən proqramda göstərilirdi ki, siyasi, iqtisadi və ədəbi "Baku" qəzeti əsasən, hökumətin Qafqaza aid ən mühüm qanun və sərəncamlarını, öz müxbirlərinin məktublarını, həmçinin Bakının və diyarın ehtiyaclarına həsr edilən baş məqalələr və s. dərc edəcək. L.Hacıyeva monoqrafiyasında qeyd edir ki, elə ilk sayında çıxan baş məqaləsində "Baku" qəzeti hansı məqsədlərlə nəşrə başladığını bürzə vermişdi. "Baku" "Kavkaz" qəzetinin sabiq redaktoru V.Veliçkonu tənqid edərək, onu "millətçi" adlandırmışdı. Səbəb o idi ki, Veliçko ermənilərin Qafqazda məskunlaşması tarixinə dair yazdığı "Qafqaz rus hökumranlığı və tayfalar arası məsələlər" kitabında (1904) erməniləri gəlmə xalq hesab etmiş və "onlar yerli deyillər, bura XIX əsrin birinci yarısında Türkiyədən çox sayda qaçqın kimi gəlmişlər" yazmışdı. Daha sonra kitabda "ermənilər hətta Türkiyədə yaşadıkları ərazini belə, "Türkiyə Ermənistanı" adlandırmışlar" fikri də yazılmışdı. "Baku" qəzeti V.Veliçkonu bu məqaləsinə görə tənqid atəşinə tutmuş və çəkinmədən ona nifrət etdiyini yazmışdı.

II Nikolayın imzaladığı "Manifest"dən (1905, 17 oktyabr) sonra Bakıda fəhlə qəzetləri nəşr olunmaya başlayır. Heç bir hazırlıq işləri görülmədən nəşrə başlayan qəzetlər tezliklə də "zərərli istiqamətə" görə bağlanılır. Qəzetlərin təsisçisi olan fəhlələr qeyd edirdilər ki, qəzetlərdə fəhlə sinfinin həyatı, onun ehtiyacları yaxşı işıqlandırılmadıqı, redaktorları isə "müqəddəs iş" üçün toplanan vəsaiti israf etdikləri, ümumiyyətlə, qəzetdə gedən məqalələrin məzmunundan narazı qaldıqlarına görə və qəzet vaxtılı-vaxtında maliyyələşdirilmədiyi üçün bağlanırdı.

1906-cı ilin aprelində Azərbaycan partiyası mətbuatını işıqlandıran "Bakinskiy Raboçiy" qəzeti çap olunur. Qəzet gizli şəraitdə Rusiya Sosial-Demokrat Fəhlə partiyasının Bakı təşkilatının mətbəəsində çap edilirdi. Qəzet P.Caparidze, V.Nogin, İ.Sonjur ("Tixon"), V.Redus-Zenkoviç, N.Flerov və b. redaktorluğu ilə çıxırdı. Qəzet Azərbaycanda dövrün tələbatlarına cavab verən sosialist yönümlü nəşr idi. İki ildən sonra "Bakinskiy Raboçiy" qəzeti legal çap olunmaya başlayır. 1908-ci ildə redaksiya tərkibinə İ.V.Stalin, S.Q.Şaumyan, S.S.Spandaryan, V.Yefim (Saratovets) və başqıları daxil idilər. Qəzetin redaktoru və naşiri S.T.Yakuşev idi.

Azərbaycanın mətbuat tarixində rusdilli nəşrlər

İlk qəzetin heç bir nömrəsi Bakıda tapılmayıb

Rusiyanın hər yerində olduğu kimi, Azərbaycanda da 1905-ci il 17 oktyabr "Manifest"i böyük ruh yüksəkliyi ilə qarşılandı. Bu münasibətlə tədqiqatçı, monoqrafiyasında Əli Mərdan bəy Topçubaşovun "Kaspi" qəzetinin 1905-ci il, 221-ci sayında "Müsəlmanların dirçəliş dövrü" adlı məqaləsini təhlil edərək, bu sözləri iqtibas edir: "17 oktyabrda bəyan edilən azadlıqlar uzun illər tam hüquqsuzluq şəraitində olan müsəlmanlar üçün çox əzizdir... bu səbəbdən azad həyat təmin edən zəmanətlərin alınmasında digər xalqlar kimi, onlar da maraqlıdır".

1907-ci il fevralın 17-dən Əhməd bəy Ağaoğlunun (Ağayev) redaktorluğu ilə rus dilində "Proqress" adlı gündəlik, ictimai-siyasi-ədəbi qəzet çıxmağa başlayır. Elə ilk sayında redaktor qəzetin qarşısına qoyduğu məqsəd və vəzifələri haqqında oxucusuna məlumat verməyi özünə borc bilərək yazdı ki, qəzet əsasən müsəlman xalqının əmək fəaliyyətini, fəhlə məişətini, baş vermiş siyasi hadisələri işıqlandırmağı nəzərdə tutur. Qəzetin 17-ci sayının birinci səhifəsində "Qəzet şəhər və mədən proletariatının maraqlarının müdafiəsinə özünün birinci və ümdə vəzifəsi hesab edir" şüarı verilmişdi. Bu şüardan məlum olur ki, qəzet fəhlə qəze-

1920-ci il aprel çevrilişində nəşr olundu. Bakı Jurnalistlər Cəmiyyətinin təşəbbüsü ilə yaradılan "Bakines" qəzetinin redaktoru, mənşəyinə görə dvoryan olan görkəmli jurnalist Q.Cinoridze idi. Yarandıqı gündən qəzetin ətrafına dövrünün görkəmli yazarları toplaşmışdı. Odu ki, bu qəzeti "qələm əhlinin çap orqanı" sayırdılar.

Qeyd etmək yerinə düşər ki, C.Məmmədquluzadənin yaratdığı milli satirik jurnalı olan "Molla Nəsrəddin"də (1906) və eləcə də "Kaspi" qəzetinin (1881-1917-ci illərdə) səhifələrində çap olunan inqilabı olaylarla əlaqəli karikaturalar, rusdilli satirik mətbuatın yaranmasına zəmin yaratmışdır. (Axundov N. Azərbaycan satira jurnalları 1906-1920. Bakı, Azərb. SSR EA Nəşriyyatı, 1968, s.1).

L.Hacıyevanın monoqrafiyasında Bakıda nəşrə başlamış ilk rusdilli satira mətbuatı araşdırılır. Bakı taciri K.A. Karqanovun təşəbbüsü ilə 1907-ci il oktyabrın 27-də Bakıda rus dilində "Cigit" adlı ilk satirik jurnal nəşr olunur. Jurnal A-3 formatında 6-8 səhifə həcmində 2.000 tirajla nəşr olunurdu. Onun səhifələrində daxili və bəxşəlxalq həyatın ən mühüm hadisələri satirik formada oxuculara çatdırılırdı. "Cigit" in iti qələminə şəhər başçısından tutmuş Ba-

jurnal nəşr edir. Onun eyni vaxtda "Bakinskoye qore" adlı jurnalı da işıq üzü görür. Lakin bu jurnalların ömrü çox qısa olur.

1908-ci il martın 9-da Bakıda Aleksandr Yulyeviç Olenski tərəfindən rusdilli yumoristik-satirik həftəlik jurnal nəşr olunur. Jurnalın səhifələrində gedən karikatura və mətnlərə görə, jurnalist Olenski cəzalandırılmışdı. Jurnalda dərc etdiyi "Puç olmuş arzu" adlı felyetonu onun gələcək təleyindən xəbər verirdi. O, həbsə məhkum edilmişdi.

10 may 1910-cu ildən P.Polyusukunun redaktorluğu ilə "Bakinskiye strelı" satirik qəzeti və "Adskaya poçta" jurnalı nəşr olunur. Hər iki mətbu orqan çox qısa ömürlü olmuş və Azərbaycanın rusdilli mətbuat tarixində heç bir iz qoymadan bağlanmışdı.

Bu dövrdə tanınmış sima, Bakı milyonçusu, Bakı Şəhər Dumasının üzvü, xeyriyyəçilik və maarifçiliklə məşğul olan İsa bəy Aşurbəyli 18 yanvar 1912-ci ildən rus dilində "Baraban" adlı həftəlik satirik jurnal nəşr etdirir. Jurnal görkəmli ziyalı, siyasi və dövlət xadimi Behbud Ağça Sahtaxtının redaktorluğu ilə çıxırdı. 1912-1913-cü illər ərzində jurnalın 46 sayı nəşr olmuşdu. Jurnalın əsas məqsədi xalqı maarifləndirmək, neqativ hallara göz yummamış, gərmiş dövrədən baş çıxarmaqda xalqın gözünü açmağa çalışmaq idi. Jurnalda dərc olunan felyeton və məqalələr, çəkilən karikaturalar həyatın müxtəlif sahələrini, müxtəlif mövzuların əhatə edirdi. "Baraban" jurnalında qaldırılan mövzular, bəzi rubrikalar, Ə.Əzimzadənin çəkdiyi karikaturalar onun "Molla Nəsrəddin" ideyalarının davamçısı kimi nəşr olduğunu deməyə əsas verir. Çünki jurnalda işıqlandırılan mövzulara yanaşmada B.A. Sahtaxtının milli ruhu, milli yanaşma tərzi özünü göstərirdi.

1918-ci il fevral inqilabından sonra bu dövrdə "Kaspi" qəzetinin altıncı səhifəsində "Bakı Müsəlman İctimai Təşkilatları Komitəsinin Məlumatları" qəzeti çıxmağa başladı. Ehtimal olunur ki, H.Z.A.Tağıyev adı çəkilən müsəlman "Xəbərləri"nin naşiri olub. Qəzetin ətrafında dövrün qabaqcıl ziyalıları toplaşmışdı.

Beləliklə, tədqiq olunan dövr üzrə (1871-1918) Azərbaycanda nəşr olunan rusdilli mətbuatla tanış olduqda, onu deyə bilərik ki, bu nəşrlərin hər biri dövrü öyrənmək, təhlil etmək baxımından çox əhəmiyyətlidir. Belə ki, tədqiqatçı Lale Hacıyeva monoqrafiyada Azərbaycanda rusdilli dövrü mətbuatın tarixindən danışarkən, onun siyasi mənzərəsinə xarakterizə etməklə yanaşı, bu dövrü nəşrlərin səhifələrində gedən məqalələri açıqlayaraq onlar haqqında ətraflı məlumat vermişdir.

Monoqrafiyada tədqiq edilən dövr üzrə Azərbaycanda rus dilində çıxan satirik jurnallar ilk dəfə olaraq elmi səpkidə tədqiq edilərək işıqlandırılmışdır.

Monoqrafiyada, eləcə də rusdilli mətbuatla əlaqədar dövrün görkəmli ziyalıları, şəxsiyyətləri, yazarları, naşirləri, jurnalistləri haqqında mənbələr göstərilmişdi, onların məqalələrindən, əsərlərindən nümunələr gətirilmiş, həyat və fəaliyyətləri ilə bağlı tutarlı faktlar göstərilmişdir. Kitab ensiklopedik xarakterli məlumatlarla zəngindir.

Esmira Cavadova,
AMEA Məhəmməd Füzuli adına
Əlyazmalar İnstitutu,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru

ti kimi çıxmağa başlayır. L.Hacıyeva qeyd edir ki, bu şüar altında qəzet cəmi iki nömrə nəşr edilmiş, sonra müstəqil ictimai-siyasi nəşr kimi fəaliyyətini davam etdirmiş və bütün saylarında məzmluların maraqları müdafiə edilmiş, onların əqli və hüquqi səviyyəsini qaldırmağa çalışan məqalələr verilməmiş, cəhəldə və avamlıqdan qurtarmağın yeganə yolu kimi maariflənməyin vacibliyi göstərilmişdir. Ə.B.Ağaoğlunun fikrincə, Azərbaycan xalqının maariflənməsi üçün onun əlifbası kökdən dəyişdirilməli, övladlarının tərbiyəsi olan müsəlman qadını isə kölləkdən azad olmalıdır.

Rus dilində çıxan və çox qısa ömür sürmüş proletar qəzetlərindən biri də "Qudok" (1907-1909) idi. Qəzet neft sənayesi fəhlələrinin maraqlarını öyrənilməsi və müdafiəsinə həsr olunaraq nəşr edilirdi. Qəzetin redaktoru və naşiri A.Samarshev olmuşdur. Qəzet əsasən abunədən gələn gəlirlər və neft sənayesi fəhlələri həmkarlar təşkilatı üzvlərinin üzvlük haqları hesabına maliyyələşirdi. Qəzetdə dərc olunan məqalələr əsasən neft sənayesi fəhlələrinin problemlərinə, onların həmkarlar ittifaqında birlişməsi yollarına həsr edilirdi. "Qudok" qəzeti bütün Bakı fəhlə hərəkatının təmsilçisinə çevrilmişdi.

1907-ci il, 8 sentyabrın fəaliyyətə başlayan "Bakines" qəzeti fasilələrlə də olsa,

kı Dumasının qlasnları, hətta Dövlət Dumasının üzvləri, Bakı cəmiyyətinin müxtəlif təbəqələrinin nümayəndələri - istər varlı olsun, istər yoxsul, istər vəzifəli olsun, istər fəhlə, fərqi yoxdur, düşürdü. Jurnalda Bakı şəhərinin ən aktual problemlərinə toxunulur, çəkinmədən kəskin satirik formada oxuculara çatdırılırdı. Onun səhifələrində əhalinin ağır həyat tərzi, gündəlik qarşılaşdığı get-gəllər, aldadılması, rüşvətxorluğun baş alıb getməsi, karikaturalar vasitəsilə təsvir edilərək ifşa olunurdu. Jurnalda həmin dövrdə çərayan edən siyasi proseslər də öz əksini tapırdı. Odu ki, jurnalda gedən kəskin ifşalara görə Tiflis Mətbuat İşləri Üzrə Komitənin tələbi ilə jurnal dəfələrlə bağlanıb. Tədqiqatçı L.Hacıyeva mənbələrə əsaslanaraq bildirmişdir ki, fasilələrlə də olsa, jurnal 1918-ci ilə qədər nəşr olunmuşdur. K.Karganov jurnala olan münasibəti duyaraq onun bağlanılmasını gözləmədən, 1913-cü il aprel 14-dən "Biç" adlı jurnal da buraxır. Bu jurnal sələfi olan "Cigit" kimi həyatın bütün sahələrini əhatə edərək, yerli gəldikcə onu tənqid atəşinə tutmaqdan yer keçmirdi. Dövlət təhsil müəssisələrinin fəaliyyətini tənqid etdiyi üçün günahkar bilinən K.Karqanov cəzalandırılır və jurnal bağlanırdı.

1909-1910-cu illərdə V.A.Paramanov adlı jurnalist Bakıda yenə "Biç" adı ilə yeni

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyəsi əsasında hazırlanıb.